

EMLEKBESZÉDEK

MELYEK

SZAB. KIR. DEBRECZEN VÁROS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

MŰKÖDŐ KÉT VETERÁN NYOMDÁSZ

CSONTOS FERENCZ ÉS LÁSZLÓ LAJOSNAK

1874. évi Julius 18. napján

TARTOTT

FÉLSZÁZADOS EMLÉKÜNNEPÉLYEKOR

ELMONDATTAK.

DEBRECZEN,

NYOMATOTT A VÁROS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1874.

MEGNYITÓ BESZÉD

IRTA ÉS ELMONDOTTA:

SZÜCS ISTVÁN

KIR. TÖRVÉNYSZÉKI BÍRÓ.

Országos Széchényi Könyvtár

TISZTELT TÁRSASÁG!

Nem ritkán történik az életben, hogy igénytelen czélból rendezett ünnepélyek fontosságra emelkednek az által, ha nagyobbserüi rokoneszmékkal hozatnak azok kapcsolatba.

Jelenben is ez az eset. — Debreczen város könyvnyomdájának két veterán munkása — mint ilyenek betöltvén 50-ik évét munkás pályájuknak —; a városi lelkes előljáróság — e nem mindennapi tünemény jelentőségének érzetétől áthatva — örömmel nyújtott segédkezet, a város szolgálatában levő nyomdász társulatnak, hogy ez, félszázadon keresztül hiven működött két pályatársa jubileumának emlékéért vidám lakomával ünnepelhesse meg. — És a társulat, mert hitte, hogy az ügy — melynek ő szolgálatában áll — nem magánérdekű; bár szerény körülményeinél fogva, nem teheté is az öszves nagy közönséget, ez ünnepély részesévé; óhajtott legalább többeket megnyerni ez örvendetes jelenet tanui gyanánt.

És hogy a társulat nem esalatkozott hitében, tanusítja ezt az itten szép számmal egybegyült fényes közönség, tanusítják azon legkülönbözőbb állású, és foglalkozású, életmódjukra, társadalmi és politikai meggyőződésükre nézve egymástól eltérő férfiak, kiket e körben tisztelni szerencsések vagyunk, kik örömet hagyák el hivatali foglalkozásukat, üzletüket, irodájukat, műhelyöket, ekéjüket, csakhogy megjelenésökkel beigazolhassák, hogy mindnyájan birnak felfogásával ez ünnepély jelentőségének, ez ünnepélynek, mely e nyári időny alatt megtartott ily nemű öszvejöveletektől már csak abban is különbözik, hogy itten nem annyira anyagi, hanem inkább szellemi élvezetek kínálkoznak.

De hogy mik legyenek hát azon rokon-nemű eszmék, me-

lyek ez igénytelen ünnepélyt, a fogékony keblükre nézve érdekesse, és vonzalmassá képesek emelni? — e kérdés megoldását én következőkben vélem feltalálhatni.

I.

Democrata irányú áramlatokkal teljes korunk egyik legdicsőbb vívmánya az, hogy mai időben a munka — már az, akár mint tudomány a homloknak, akár mint üzlet az arcnak, akár pedig mint kézmű- és gazdasági ipar, a kéznek redőiben nyilatkozzék — napról-napra magasb fokára emelkedik a becsülésnek. — Igaz ugyan, hogy a szorosán ugynevezett tudomány, régibb időkben sem panaszkodhatott a miatt, hogy legalább az értelmesb, és műveltebb osztálynak előtt, a maga érdemlett méltatásába ne részesült volna. — Ámde csak a természeti tudományok cultiválása által gyakorlatiassá vált új kornak lett feltartva azon dicsőség, hogy általánosan felismeressék azon igazság, miszerint minden nemzet, saját jól értett érdekében cselekszik, ha a szorosán úgy nevezett tudomány mellett, a kereskedésnek, a kézmű- és gazdasági iparnak is megfizeti a hálás elismerés adóját. — Igen is — tisztelt társaság! — A mai világ nem érzi már indíttatva magát az ösöktől öröklött puszta ezimek s magas hivatali állomásoknak — ha azok személyes érdemekkel is kapcsolatban nemesenek — megbámulására, de sőt kit-kit — mennyi annak belértéke — csak annyira becsül; s kit-kit csak annyira ítél figyelemre érdemesnek, és számba vehető tényezőnek, mennyi productiv munkaerővel járul az, az emberiség közérdekeinek gyámolításához.

Midőn azonban én a munka becséről elmélkedem; nem felejtkezhetem el, fájdalom! arról is, hogy mai napig sem pusztult még ki a társadalom ép testén élődo parasyt növények azon faja, kik a fáradság nélküli, és könnyű életutáni kórságtól gyötörtve, a minden áron meggazdagodás iránt felfokozott szenvedéllyel vetik a szédelgések kábító örvényébe magukat, és hiszelékeny polgártársaiknak bizalmával lelkiismeretlenül visszaélve, azok boldogságának romjain építik fel álszerencsájök mulékony légvárát. — Az erkölcsi világ rendét hatalmas kezekkel intéző Nemezis azonban — mely nem hagy egy vétkeket sem büntetlenül — ő reájok nézve sem késik méltó bosz-

szájával, és hóhalmon épült boldogságuk nagy hirtelenséggel lelohasztása közben sulyosan megéreztetni velök, hogy hasonlóok lettek a hullámokhoz, melyeket a szél magasra emel, hogy rövid pillanat múlva, természetes színvonalára süllyedjenek vissza, hitvány semmiségöknek.

Nagy szerencsése a világnak, hogy visszatetszéssel fordul el a közvélemény, a letűnt hűbéri korhadt intézmények eme utó-árnyaitól, — ezen gyászvitézektől, kiknek romlott keblök és nemtelen szívükön felül, hibájuk azon balga előítéletben is találja magyarázatát, hogy a becsületes szegénységet szégyenítőnek, a dolgozást pedig lealázónak hitték magukra nézve.

Tisztelt társaság! Azon ítélet, mely az édenkertből lett kiutasítása alkalmával Ádám apánk fejéhez e szavakban méretett: „**Arzod verejtékével egyed kenyeredet**“ kibeszélhetlen áldást tartalmaz magában az emberiségre nézve. — Ez által lett ugyanis megajándékozva az emberi nemzet ama legdrágább kincsessel, hogy önboldogságának — Isten segedelme és a kedvező körülmények hozzájárulása mellett — önmaga lehessen megteremtője. — Igenis, az önmunkásságból, az egyszerűséggel párosult takarékságból, és ez uton becsülettel szerzett vagyona nemesen büszke önmegelégedéssel gondolásból árad ki, mint legtisztább kútból, minden önérzetes emberre nézve, a szellemi, és anyagi jólét kiapadhatlan forrása, s onnan erednek minden családi és polgári erények, melyek által habár közvetlenül csak egyeseknek, és családoknak látszik is megalapulni boldogsága, de közvetve a társadalom biztosítása, s az államok felvirágoztatása is hathatósan segítetik elő. — És ez az oka, hogy a munka méltánylása nemcsak a közvéleményt képező nagy közönség által ápoltatik, hanem a társadalom magasb köreiben is rokonszenves az. — Közös van mindnyájunk előtt tudva, hogy magok az uralkodó fejedelmek is, rendszerint a kézműiparnak egy, vagy más nemében kellő jártasságot szoktak szerezni magoknak. — Irva hagyatott: miszerint I-ső Leopold császár és magyar király nője Eleonóra, mindennap imádkozott jóltevőiért. — Kérdeztetvén, hogy kiket ért azok alatt? — felelé: „alattvalóimat kik engemet saját munkájokkal táplálnak.“ — Azt meg épen

csak mostanában volt alkalmunk hirlapokból megérteni, hogy az angol kormány jelen tagjai közzül három: Disräeli, Derby és Salisbury f. évi június 27-kén lettek mint tiszteleti tagok a londoni szabó-czéhbe felvétetve, és a mi e felavatásnak megadja fontossági zamatát, — a felavatottak ketteje beszédet is tartott, szólván Disräeli azon pártnak, melyhez ő tartozik — jelentőségéről, — Derby pedig az európai békéről, melynek fentartása Angliának kötelessége.

A munka azonban megkülönböztetett becsülésre csak az esetben számolhat, ha szakbeli alapos ismereteknek, és gyakorlati jártasságnak évek hosszú során beszerzésével jár karöltve. — Tapasztalásból tudjuk ugyanis, hogy nincs az életben egy mesterség, vagy bármi haszonhajtó foglalkozás is, mely bizonyos előkészületet, s az előkészület elsajátításában kitartó, és ernyedetlen szorgalmat ne igényelne. — Fűrge iparos, és kereskedői tanonczból lesz az ügyes segéd, ebből ismét a szakmájában jártas főnök. — Tanulni szerető gyógyszerész gyakornokból válik az ügyes gyógyszerész, miként szemfül gazdasági gyakornokból a gondos gazdatiszt. — Szorgalmas, és tanulmányozásban fáradhatlan joggyakornokból lesz idővel a kitünő bíró, keresett ügyvéd, és nem ritkán a nyakas, és furfangos prókátor is. — Mi több, öreg béres sem lehet, ki előbb kis béres ne lett volna.

A kellő előkészülettel megkezdett munkának ernyedetlen békétüréssel, folytonosan utána látó szorgalommal, lelkiismeretes hűséggel, és szívós kitartással is kell folytatatnia. — Pedig szomorú! de igaz, hogy vannak munkások, úgy a tudomány, mint üzlet és ipar körében, kik csak bitorolják, nem pedig cultiválják választott szakmájok terét. — Hány munkása lehet például a tudománynak, kik a helyett, hogy tanuló szobájukba elvonulva, a tudni valók tág birodalmát tűznék ki átvirasztott éjeken keresztül, behatóbb búvárlásuk, és kutatásuk feladatául, könnyebb végét választva a dolognak, rokonérzelmi szövetségeseikkel közreműködve — mint hajdan a gallusok a Capitoliumba — ők is egymás vállain emelkednek fel a hírnév, és csodáztatás ragyogó Pantheonába? — Hány munkása lehet a hivatali foglalkozásnak, kik a helyett, hogy az eléjük tűzött körben, állomásuk becsületes hűséggel betöltésére szorítkoz-

nának ; érdem, vagy sorrend szerint bekövetkezhető előléptetésök idejét bevárni sokallván, nádszálként hajló derekuk segédelmével, kegyuraik előtt szolgál elküldve meghunyászkodva, önérzetök és jellemök árán kapaszkodnak fel a hivatali fokozatok sikos lajtorjáján, megfelejtkezve arról, hogy ilynemű eljárásuk közben hasonlókká lettek azon kéményseprőhöz, ki annál szurtosabb lett, mennél magasbra kúszott fel a kéménynek felfele mindinkább keskenyebb teriméjűvé vált torkolatán. — Végre, hány nyegle kereskedőt, hány nyegle iparost nem mutat fel a mindennapi élet, kik szilárd üzlet folytatás, s alkalmas áruczikkék előállítása helyett, reklam csinálás és csalogató czégek fitogtatása, és kibigyesztése által szerzik meg, más jobbak felett nem érdemlett szerencsésjüket. — Igen természetes, hogy az ily fajta embereket, habár kénytelen is élelmeseeknek elismerni a világ, de még azért, hogy nagyobb az ő szerencsésjök, mint becsületességük, teljességgel nem választja tisztelete tárgyaiul. — A nagy közönség — ha hagyta is magát rászedetni egyszer, de többször magával játékot üzetni nem engedvén, ösztönszerű érzékkel bír felismerésében választott embereinek, kiknél folytonos munkakedv és kitartás mellett, szilárd jellemet, szeplőtelen becsületességet, tolakodni nem vágyó szerénységet, kellő műveltséget, magán- és közügyek iránti meleg érdeklődést, s minden teendőikben megbízhatóságot fedezett fel. S az ily választottait aztán nem is mulasztja el minden rendelkezése alatti tisztességgel megjutalmazni, és pedig annál kitünőbbben, minél inkább előítélettől mentes az államintézmény, honfiainak a közügyek kormányzására elválasztásában. Így látjuk Debreczen város története régibb idejéből, hogy nyomdai művezetéből Miskolczy Ferencz városi tanácsnökká, Kerekes Mihály és Baik András asztalos mesterekből, Bitzó István és Vigkedvü Mihály pedig kereskedőkből választattak el a város főbiráivá. — Még szembeötlőbb példait látjuk a fennebbi állítás igazságának, az észak-amerikai szövetséges államok történetében. Franklin nyomdász volt Philadelphióban, — Clay molnár Kentuckyban, — Douglas földmivelő Tennesseeben, — Lincoln favágó Illinoisban, — Johnson szabó Marylandban, — Banks tábornok gyapot-fonó volt Ohióban, és mindnyájan nagy emberek lettek hazájukban, mert

kitünő műveltségük mellett folytonosan dolgoztak, és ritka becsületességüket semmi szín alatt árúba nem bocsátva, nélkülözni, tünni, szenvedni, tudtak. — A ki nem próbálkozott meg az étellel, az maga sem tudja önmagáról, hogy ő mennyit ér? ugyan hogy kívánhatná hát másoktól, hogy őt kiemelve respectálják?

Csakis az ily értelemben vett munkásokra vonatkozólag fordulhatnak elő oly lélekemelő jelenetek, milyenek kettejét elmondandó leszek. — Johnson András előbb alelnöke, majd Lincoln halála után volt-elnöke a szabad amerikai egyesült államoknak, Washingtonban többek között egy izben nagyszerű beszédet tartott, előadván, hogy politikai pályáját tanácsnokságon kezdette meg, s a kormányzat minden fokán áthaladt. — Egy hang a tömegből így szólott közbe: „még a szabóságon is.“ — E czélzatos gúnyt nem vette rossz néven Johnson, sőt ügyesen feltudta használni, így folytatva félbeszakított beszédét: „Egy ur ott azt mondja rólam, hogy szabó voltam, — ne higye azonban, mintha boszantana, mert nekem mint szabónak is szilárd hitelem volt, a mennyiben mindig tartottam magamat a kitzűzött időhöz, a megrendeléseket pontosan teljesítettem, s becsületes munkával számoltam be.“

A másik nagyszerű jelenet pedig Angliában történt. Midőn t. i. Brótherton János salfeldi képviselő a parlamentben a 10 órai munkaidő kiszabása végett beterjesztett javaslat feletti vita folyamában, benső lelkesedéssel ecsetelte, hogy mennyi kellemetlenségen, s fáradságon ment ő keresztül, míg gyermekkorában egy gyapotgyárban tanonczkodott, s előadta, miszerint még akkor fogamzott meg kebelében azon elhatározás, hogy ha valaha szerit teheti, a munkás osztály sulyos helyzetén javítani törekszik: — sir Graham Jakab régiős angol nemes felemelkedvén rögtön székéből, a ház kitörő öröm-nyilatkozatának kíséretében jelentette ki: hogy ő még nem tudta eddig Brotherton ur közönséges polgári származását, de mostantól fogva még büszkébb, mint volt azelőtt hazája alkotmányára, s a képviselőházra, elgondolva azt, hogy egy alsóbb származásu egyén, érdemeinél fogva, az ország született nemességével egy helyen, egymás mellett ugyanazon jogot gyakorolhatja.

II.

Ha ekkint a közelebbi értelemben vett munka érdemes a becsülésre: önként következik, hogy a nyomdászati körben teljesített foglalkozás is annyival inkább méltó elismerésünkre, mennyivel nagyobb horderejű az ügy, melynek érdekében az történik. — A világ minden hódítóit összevéve nem mutathatnak fel annyi vívmányt, mennyit kitüntetett Guttenberg, midőn a könyvnyomda feltalálása által, a sötétség birodalmát meghódította a világosságnak.

Korunk anyagi iránya szerfelett érdekesnek találja észlelését annak, hogy a gépek használata által mennyire gyorsítottatik az ipartermékek előállítása. — Kéjtelve szemléljük például, hogy egy ember most bizonyos idő alatt annyi gyapotfonalat sző meg, mennyit 400 ember tudott megfonni 1796-dik évben, mikor Arkwigt az első szabadalmat a gyapot-fonásra kapta. — Különös élvezettel látjuk, hogy egy ember most gép segítségével több lisztet állít elő, mint 100 év előtt 150 ember, és hogy egy nő egy nap alatt annyi csipkét készít, mennyit 100 év előtt 50 sem készített meg, s végre, hogy egy pánczélozott hadi-hajó annyi erővel halad, mennyi azelőtt 42,000 ló ereje volt.

A mily gyorsaságot az ipartermékek előállítására nézve, a gépek feltalálása teremtett az anyagi életben: nem kevesebb gyorsaságot varázslott elő, a gondolatok és eszmék terjesztésére nézve a könyvnyomda feltalálása a szellem világában. — Mint a gyorsírás művészete a közönséges írásmódhoz, mint a gözmozdony haladása, a közönséges szekér döcögéséhez, vagy mint a villany-távirda sebessége, a rendes postai közlekedéshez; oly arányban áll a gondolatoknak és eszméknek sajtó útján előállítása ugyanazoknak kézíratos közléséhez. — A mely eszme és gondolat kézirat útján, csak parányi olvasó körben mozoghatott eddig-elő, ugyanez, sajtó útján kinyomatva, millióknak juttathatott nagy hamarsággal tudomására. — Azon világ-esemény, mely az emberi értelem fejlődésére nézve a könyvnyomda létrejötte által bekövetkezett, — vibrációival behatva mindenüvé, hova csak a keresztyén hit, és en-

nek kíséretében járó civilisatio melegítő sugarai elterjedtek — minden kigondolható irányban új fordulatot, új pezsgést adott az emberi ész munkásságának, és előbbi időkben nem észlelhetett mozgalomra ébresztette a szunyadozó szellemi és anyagi erőket, úgy annyira, hogy a létrejött sajtó, habár nem egyedüli is, de mindenesetre — egyik főtényezője volt a majdan bekövetkezett időkben a gőz alkalmazásának, a gépek okoszerű használatának, s a pénzforgalomnak a bankok folytán előállított gyorsításának is.

De hagyjuk oda a könyvnyomda feltalálásának anyagi szüleményeit, és szoritkozzunk egyedül a szellemi előnyökre, mik az emberi nemzet közművelődésére a sajtó útján háramlottak. — Eltekintve attól, hogy a jó és hasznos könyvekből oktatás útján emelkedik ki az állatiság köréből az ember, a mennyiben erkölce szelidül, szíve nemesedik, ízlése finomabb irányt nyer, értelme felvilágosodik; nem-e okos, és célszerű könyvek olvasásához fordul — a kenyér-kereset fárasztó gondjaiban elfásult kedély? — nem-e oda folyamodik minden nemes sovárgás valahányszor vigaszt, biztatást, hitet, meggyőződést kellek neki az életben tapasztalt csalódások, keserőségek, csüggedés és kételyek ellenében keresnie?

Mi pedig illeti a szinte sajtó útján létesülő hirlapirodalmat; a hirlap nem-e óramutató a nemzet életében, — hajnalcsillaga a világosság napjának, izzadó munkása a jövőt előkészítő jelennek, élesztő füvalma a rejtekben csillámló szellemszikráknak, magasztalója az erénynek, korholója minden nemtelennek és aljasságnak, öre a jogszerűségnek, reményhorgonya a szenvedőnek, zászló, mely körül szellemi tábort ütnek, kiket egyenlő elvek vezetnek, s kiknek szíveikben egyenlő érzések honolnak? S a hirlap továbbá nem-e tanszék, hol minden teendő megbeszéltetik, hol a nemzeti élet minden lüktetése nyilvánul, minden szükség és hiány, valamint a sorrend is, melynélfogva a bajon lehessen segíteni — előterjesztetnek s megvitattatnak?

Midőn azonban ily áldásosnak tűnik fel a sajtó az emberiségre nézve; szabadságot veszek magamnak egyidejűleg kifejezést adni azon nézetnek, melylyel én a sajtó szellemi munkásai irányában vagyok.

Tisztelt társaság! szerintem, okos ember
hogy nyelve oly ígét ne ejtene,
mely ö-neki bűt szerzene:

háromszor is meggondolja előbb a szót, mielőtt azt ellebbenni hagyná ajkairól. — Így az írónak is ugyancsak jól meg kell rágnia pennáját, mielőtt papírra vetné sajtó alá berendezett eszméit és gondolatait. — Ám csipkedje a sajtó neveltető humorával a dörék hiúságát, lebbentse szét a fátyolt az áltekin-télyek bitorlott reputációjáról, és a közérdek ellen titokban fondorkodók utálatos eselszövényeiről; ám ostromozza a közér-zület és népjogok ellen vétkezők merényletét, mutasson rá a haza, a nemzet és emberiség ellen szép szin alatt mérget ké-szítők kajánságára; ám legyen hű tolmácsa a nemzet örömeinek, viszhangja fájdalmainak; ám ünnepelje meg kegyelettel a haza szent ügyéért elvérzett, s ronesolt szívvvel, tört kebellet kidőlt derék honfiak emlékéit; ám könyezze meg borongó érzések közt az idegen éghajlat alatt keblökben a hontalanság emésztő fájdalmával, bolyongó kibujdosottak szerencsétlen sorsát. — De óvakodjék mindenkor a vallás, az erkölcs és a családi tűz-hely szentélyeibe avatatlan kezekkel benyulástól; óvakodjék a szenvedélyeknek a társadalom századok óta fenállott — és észjog által is helyeselt — intézményei, s az államalkotmány elleni felzaklatásától; — óvakodjék a haza és emberiség köz-szolgálatában hosszú évek során próbált hűséggel működött, és jogos elismerésben s tiszteletben álló derék polgártársak igazolatlan gyanusításától, annyival inkább azoknak sárral dobálásától; és az adott viszonyokat, s a körülményeket oko-san számbavevő tapintattal járuljon a közügyek reformjának nagy munkájához, s általában véve, méltóságos magatartásával vivja magának ki azon tiszteletet, mely minden jóra való sajtónak meg is adatik; s legyen minden sajtó hasonló a sza-bad angol nemzet sajtójához, melynek rettenetes hatalmát Nagy-Britannia világhírű szónokainak egyike, következőkben eeseteli: „Adjatok nekem — így szólt 1810 február 6-kán Sheridan — adjatok nekem sajtószabadságot, s én annak árán átengedek a miniszternek áruba kapható felsőházat, megvesz-tegethető, és szolgálalkü alsó házat, teljesen szabad kinevezési jogot, a ministeri befolyás egész áradatát; átengedek minden

hatalmat, melyet neki állása kölesönözhet, engedelmességet vásárolnia, s ellenszegülést megtörnie; s én csupán a sajtószabadság fegyverével mégis csüggedetlenül kiállok vele sikra; megfogom az általa emelt hatalmas épületet, ama még hatalmasabb géppel támadni, a megvesztegetést lefogom magasságáról rázni, s oda takarítom a visszaélések romhalmazához, melyek oltalmukat tőle várták.“

És ime ezek — tisztelt társaság! — körülbelől ama nagyobb fontosságú eszmék, melyek szerintem, ez egyszerű ünnepély alkalmából elménket foglalkoztathatják. — S ezzel szerepem végére járt. — De mielőtt elhallgatnék, s helyemet azon tisztelt férfinak — ki Debreczen város könyvnyomdája történetét fogja megbeszélni — átadnám; legyen szabad hozzászólások, e városi könyvnyomda két veterán munkása! pár szót intéznem. — Ugy vélelmeztetik -- joggal-e vagy alap nélkül? nem vitatom, de bizonyos az, hogy úgy vélelmeztetik — mintha a könyvnyomdai foglalkozásnál mellőzhetlen ólom-méreg sokkal ártékonyabban hatna a nyomdász physicumára, mint sem hogy hosszabb életidő megérésére számolhatna az. De ime! e balhiedelmet tényleg megczáfolva, az égi jószág, egészséges testtel, vidám kedéllyel juttatott el titeket 50 nem üres számú, hanem mindig becsületesen teljesített munka közben lefolyt évek örömnépéhez. — Nem vóltak ugyan a viszonyok alkalmasok és kedvezők arra nézve, hogy ti e hosszú évek során akár hirnévnek, akár nagy vagyonnak lehettetek volna osztályrészeseivé. — Azonban úgy tetszik nekem, mintha végig kísérhettem volna szerény éltetek folyamát, mely közben ti, az írás szavaival gyakorta így fohászkodtatok fel a minden jók adójához: „Nem kérek tőled gazdagságot, azonban nagy szegénységgel se látogass meg engemet óh Uram! táplálj engemet sorsomhoz illő eledellel és öltözzettel.“ Ugy tetszik nekem, mintha a ti éltetek folyásában is érvényesülni látnám igazságát amaz állításnak: miszerint nincs az életben állomás, melyen ember — ha akarja — fel ne tarthatná önérzetét és emberi méltóságát. — A monda szerint, Sady — híres persa költő — egykor az isteni gondviselés ellen morgolódozott. „Miért imádlak“ — ugymond — „óh Mindenható! ha meztelen lábbal jár-

tatsz, midőn a tégedet tagadó, és engemet elnyomó schah, magas és fényes bagdádi palotájában biboros zsámolyokon, és divánokon nyújtogatja ambrával itatott papucsokban pihenő lábait? — A mint így szól, ime az ablakjának által irányában épült moschenak ajtaján szeme láttára kiindul sántikálva, egy mankókon nehezen haladó ember, kinek lábai nem valának, s ki azt köszönte meg a moschéban a mindenhatónak, hogy az legálább czombjait meghagyta neki. — „Nem a schahhal, hanem a mankóssal fogom ezentúl magamat egybehasonlítani,“ — felszólalt Sady. — Igen is Uraim! sorsunknak más, még nálunknál nehezebbet emelők sorsával egybevetése szüli bennünk a megnyugvást és megelégedést, minél pedig a földi életnek nincsen drágább kincse. — Mi mindnyájan midőn kijelentjük, hogy láthatástok alkalma nekünk élvezetes, s emléktek kebleinkben maradandó leszen; óhajtjuk, hogy az ígért évei — melyek még számotokra feltartvák — legyenek rátok nézve zavartalan öröm, és békesség esztendei!

Tisztelt nyomdász társulat! A könyvnyomdának — mely által Debreczen város 314 év óta a magyar alföld közművelődése érdekének teszen nem csekély szolgálatot — ti vagytok ez idő szerint anyagi munkásai! Szerény az ellátás, mely részetekre fáradságos munkátok díjazása fejében teljesítetik. — Azonban a közszolgálatban működő jóra való ember, szüntelen szemei előtt tartja, mit a csatára induló spártai katonának, — midőn ez azt kifogásolná, hogy rövid a kardja — hős vezére, a csüggedést bátorító im e szavakban felelt: „Told meg fiam! egy lépéssel.“ — Így minden becsületes hivatalnok, ha nem csupa zsoldosnak kíván ő tekintetni, fizetése kicsinységét felsőbbjeinek bizalmával szokta megtoldani, s ennek mint legdrágább kincsének fényköréből meritve lelkesedést, önfeláldozó buzgósággal teljesíti kötelességét. — E szellem tartja fel mindig az államokat, melyekben a kiszabott évi fizetésnél a felsőbbek, s illetőleg polgártársak bizalma feljebb becsültetett. — De különben is ti nyomdász bajtársak! ne felejtsetek el, hogy Debreczen városnak állotok szolgálatában, azon nagy közönségnek, mely hű szolgálóinak fáradozását, mindenkor méltókép szokta jutalmazni.

Midőn Angolország nagy emlékü egykori uralkodója Er-

zsébet királyné kenilsworti útjában Coventryn utazott keresz-
tül, a városi hatóság egy erszényben 100 fontot nyújtott át a
felséges asszonynak 1565-dik esztendőben. — „Szép!“ —
mondá a királyné. — „Ennél több is van az erszényben“ —
megszólalt a város mayorja. — „S mi lehet az?“ kérdé a ki-
rályné. „Felséged alattvalóinak szive“ — lön a válasz.

Igy ti is érdemes nyomdászok! — évenkénti fizetéseken
felül, biztosítva lehettek e város irántatoki folytonos jó indu-
latáról, valameddig becsülettel feleltek meg hivatástoknak. —
Legyetek ugy öszvesen, mint közelebből e nyomdát, a sajtó-
művek kiállítása tekintetéből az izlésnek és esínnak eddig nem
észlelt magaslatára felemelő derék ügyvezetőtök is megáldot-
tak! De legyen megáldva Felséges urunk királyunk oltalma
alatt az alkotmányos magyar kormány gondozása mellett bé-
kességet élvező magyar hazánk! közelebből e népes Debre-
ezen város öszves közönsége! s ebben annak mostani lelkes
előjárósága, kik e város kormányával megbizatva, a közönség
jólléte elősegéllését ismerik kedves kötelelességöknek.

Többire tisztelt vendégkoszoru! midőn én Önöket mind-
nyájukat, s köztük azon hölgyvilágot is — kik nélkül e tár-
saság ugy nézne ki, mint az esztendő tavasz nélkül, s a tavasz
rózsák nélkül — szivem teljéből üdvözlöm: megjelenésökért a
nyomdász társulat nevében hő köszönetemet kijelentve, az ün-
nepélyt ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

ALKALMI BESZÉD

IRTA ÉS ELMONDOTTA:

RÉVÉSZ IMRE

TUDOR, REF. LELEKÉSZ.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A DEBRECENI NYOMDÁSZAT ELSŐ KORSZAKÁRÓL.

JGENTISZTELT GYÜLEKEZET!

Dicső, magasztos dolog, nemes pályán félszázadon keresztül munkálni, küzdeni, s látni hogy miként tűnik el mellettiünk s velünk nyilsebességgü folyam módjára az idő, ragadva az élet örömvirágait és vérző töviseit egyiránt; látni, hogy a félszázad, mely míg előttünk vala, nem volt más, mint egy sötét köddel borított, felvehetetlen s megmérhetetlen táj, most, midőn hátunk megett van már, miként olvad össze egy alig felvehető pontocskává!

Azonban, az ily félszázados ünnepélyek értékét és tanulságos voltát, nem csak a szüntelenül rohanó és mégis véghehetetlen idő s a rejtelmes élet feletti elmélkedés adja meg, hanem sokkal inkább, **magára azon pályára való tekintet**, amelyen az ünnepélyesen emlegetett félszázad eltölt.

Nekünk tehát most, a nyomdászatról s épen a debreceni nyomdászatról kellene kiváló mértékben megemlékeznünk, és pedig anyival inkább, mert elmulasztottuk ezt megtenni egy sok tekintetben alkalmasabb időponton, — 1861-ben t. i., amidőn épen három százada telt le s negyedik százada következett bé annak, hogy Debrecen városában a könyvnyomdászat megmérhetetlen fontosságu nemes művészete, e városnak s az egész magyar hazának és nemzetnek valódi diszére és igaz javára munkálkodni elkezdett. Ah de nekünk, nem volt időnk és kedvünk megemlékezni erről 1861-ben, akkor, amidőn hazai s nemzeti életünk mezejét, egy jobb korszak

reményvirágai boríták be, melyek felett tavaszi dalként gyakran fel-felhangzott a szózat: „**Hazádnak rendületlenül légy hive óh magyar!**“ A virágok nagy részben lehervadának, a szózat elnémult, s csak néha-néha hangzik még fel, mint bús ősszel a költöző darvak hangja a magasból. Sok szép remény meg-
hiusult, sok szilárd számítás romba dőlt, sok minden változott a közelebbi letűnt évek alatt épen városunk kebelében is; — de a nyomdászat tisztos vén művészete, ifjai erőben fenáll, virágzik és munkálkodik közöttünk éjjel és nappal; szerényen, csendesen, de rendületlenül és hiven. Legyünk tehát mi is hivek ő iránta s vessünk legalább egykét ünnepélyes pillan-
tást az ő multjára! — Egész multját rajzolni azonban, a debrecen-városi nyomdászatnak, csak néhány fővonásban is igen nehéz és terjedelmes munka lenne. Legyen tehát elég ezuttal városi nyomdászatunknak csak kezdetét és első korszakát tüntetni fel, lehető történelmi világításban. Maga ez is elég gondot ad; mert fájdalom! miként egyházi és nemzeti művelődésünk, úgy épen a debreceni nyomda története felett is, a kérdéses korszak igen sok pontján, folyvást sötét homály bo-
rong még.

Debrecen városában a legelső könyvnyomtató, egy tisztos emlékezetű derék tudós magyar reformátor **Huszár Gál** vala. Tehát épen egy pap, egy lelkipásztor! Miképen történhetett ez? Ez csak onnan lön, mert a mint közönségesen el van ismervé, általában a reformátzio, és annak hősi vezérei a reformátorok adtak a nyomdászatnak, oly korszakot alkotó lendületet és nagyszerű elterjedést, melyet az, aránylag sem az előtt sem azólta soha nem nyerhetett. — Azt mondja Luther a lángeszű reformátor, hogy „a könyvnyomtatás a **summum et postremum donum**, azaz a legfőbb és utolsó ajándék, amely-
lyel az Isten az evangéliom ügyét tovább terjeszti, — ez a könyvnyomdászat — ugymond — az **utolsó lángfellobbanás e világ tüzének végső kialvása előtt.**“¹⁾ Igenis, mert a

¹⁾ Hazánk kitűnő nagy tudósa Toldy Ferenc is céloz Luther e nyilatkozatára, midőn a magyar tudományos akadémia 1873. máj. 25-diki közgyűlésen „Visszatekintés a nyomdászat négyszáz éves történetére

reformátzió korszaka, oly megrendítő rázkódásokkal, anyi vészszel és fájdalommal, oly óriási és oly viharos szellemi forrongásokkal vőlt teljes, miszerént bátran állithatjuk, hogy az önlétéért küzdő ős keresztyénség korszaka után, az európai emberiség életlevegője oly villanyos és égi háborus, élettengere oly szélvészben és viharban hánykódó nem vőlt soha, mint a reformátzió korában. Nem csuda tehát, ha sok jámbor lelkek, ösmerve az evangyéliomból ama nagyszerű vonásokat, amelyekkel Jerusalemben végeztetésének és a világ végének elközelgetése rajzolva van, azt hívék, hogy a reformátzió korának rettenetes forrongásai és rendkívüli vészei, a világ végének közelgetését jelentik. Ezen véleményt fejezi ki az idézett szavakban Luther is, s mily szép az, midőn azt véli, hogy e világnak nemsokára kialvó tüzéből, az utolsó lángfellobbanás a könyvnyomdászat; mily örök igazságot tartalmaz azon eszme, hogy amidőn majd ezen utóljára fellobbant láng, a könyvnyomdászat is kialszik, akkor már, végső, halálos sötétség fog borulni a földi világegyetemre. Mily szép és dicső az, hogy a reformátorok ezen utóljára fellobbant lángról, újabb meg újabb szövétnekeket gyűjtának, vagyis a könyvnyomdászatot, a reformátzióval együtt több országokba bevitték, megalapították és szétterjesztették.

Hazánkban már 1470 táján, működött ugyan Budán egy nyomda, az olasz földről behítt Hess András vezérlete alatt; de e nyomda egypár év múlva már elenyészett s működésének oly kevés nyoma maradt fen, miszerént nem csuda ha e jelenséget, hazai nyomdánk történetében, némelyek, igen kevés figyelemre méltatták.

Csakhamar a mohácsi vész után, azaz 1529-ben, az erdélyi szászok között Nagy-Szebenben már tűnik fel nyomda,

Magyarországon“ című ünnepélyes értekezését így kezdi: „A világ 1840-ben ünnepelte a legfőbb és legvégsőbb mesterségnek — mint ezt Luther méltán nevezte — a nyomdászatnak feltalálását.“ stb. — Célszerűnek látom Luther szelleműs és történelmi értékű nyilatkozatát, eredetiben és egész terjedelmében ide jegyezni: „Die Buchdruckerei ist summum et postremum donum, das höchste und letzte Geschenk, durch welches Gott die Sache des Evangelii fortreibt; es ist die letzte Flamme vor dem Auslöschen der Welt.“

de ez is nagy hirtelenséggel elenyészett, úgyhogy számba is alig vehető. Erdélyben a legelső tartós életű nyomdát **Monter János**, Luther és Melánchton hű követője, Erdély evangyelistája, legkitünőbb szász reformátora s brassói lelkész alapította, Brassóban, az 1533-dik évben, Helvétziából Bázélból hozván hozzá a betűket és egyéb szükségeseket. Ez a nyomda azonban magyarnak nem nevezhető, mert különösen kezdetben, több évtizeden keresztül épen nem magyar, hanem csupán német, latin és görög nyelvű művek jelentek meg benne.

A legelső magyar nyomdát **Gróf Nádasdy Tamás** horvátországi bán, majd végre Magyarország nádorispánja állította, 1537-ben, Uj-Szigeten, Vasmegyében Sárvár mellett. E nyomdában működött a legelső született magyar nyomdász Abádi Benedek, ismét a reformáció egyik határozott híve, majd később református lelkész Szegeden. Az Uj Szigeten nyomott művek közül csupán kettőt ismerünk; az első Erdösi vagy Sylveszter János magyar reformátor latin nyelven írott magyar nyelvtana, amely 1539-ben jelent meg s ez tartható még eddig az Erdélyen kívüli Magyarországon nyomott könyvek közül a legelsőnek; a másik az ugyancsak Erdösi által a magyar nép számára magyarra fordított új testamentomi szentírás, amely 1541-ben jelent meg. E könyv végén már világosan ott áll: „**Ujszigetben Abádi Benedek nyomtatta vala, 1541. esztendőben.**“ A végszózatból, melyet Abádi intéz az olvasóhoz, nyilván van, hogy ő előtte már egy más nyomdász is működött Uj Szigeten, de ez igen nehezen boldogult a munkával, amelynek pedig minél több a nép kezében kellett volna lenni, ekkor hivatá tehát Gróf Nádasdy Abádit, aki így szól a többek között: „Mikoron azirt, láttam volna az betűt, hogy nagy kisedelem nélkül nem mielhetni vele, mint hamar-sággal lelete, ugyanazon betűt megigazitám, egynihányat hozzá csinálván, hogy szapora lenne az dolog és hamarabb vigít irhetnök.“ stb. Abádi tehát nem csupán nyomtató, hanem betűmetsző is volt, miként több azon korbéli nyomdászok. Ez a magyar új testamentom tartható eddigi tényleges tudomásunk szerint, a magyar föld legelső magyar nyomtatványának.²⁾

²⁾ Tényleges azaz **pozitív alapokon** nyugvó tudomásunk szerint mondom, mert én részemről folyvást ragaszkodom azon senki által meg

Mellékesen megjegyezhetem, hogy az új-szigeti nyomda termékei közül, különösen nyelvtana Erdősinek, anyira elpusztult, miszerént abból korunkig csupán egyetlen-egy példány maradt fenn tudtommal, az t. i. amely egykor Sinay Miklós nagy tudományu debreceni tanár birtokában volt, az ő halála után Fáy Alajos birtokába, ennek örököseitől pedig a közelebbi évek egyikében, a magyar nemzeti muzeum birtokába jutott.

Abádi Benedek mind a maga, mind az ő pártfogója Gróf Nádasdy Tamás nevében nyilván megígéri ugyan említett végszavában, hogy ezentul sokkal tökélyesebb nyomdai művekkel fog szolgálni a magyar közönségnek; ezen szép ígélet azonban nem teljesült, mert 1541 után, az új szigeti nyomdának semmi nyoma többé; elpusztította azt vagy a török, vagy a vallásos üldözés. Abádi Benedeket pedig, már az 1543-dik év elején, az idősebb tudós férfiak által is nagyban látogatott wittenbergi egyetemen, a Luther és Melánchthon lábainál találjuk, éspedig épen együtt azon szász eredetű, de lélekben erős és buzgó magyar Heltai Gáspárral,³⁾ aki 1545-ben már kolozsvári protestáns lelkészszé lett s 1550-ben Hoffgreff György képzett nyomdászszal együtt alapítá azon igen tekintélyes kolozsvári nyomdát, amely mintegy két évszázadon keresztül rendkívüli szolgálatot tett a magyar irodalomnak.

Mig Erdélyben 1533-tól a brassói, 1550-től kezdve pedig a kolozsvári nyomda folytonosan működhetett, addig, a szoros értelemben vett Magyarországon, több mint félszázadon ke-

nem cáfolt sőt Toldy Ferenc által is egyenesen elfogadott véleményemhez, miszerént **Dévay Biró Mátyás** Magyar orthographiája volt a magyar föld, illetőleg az új szigeti nyomda legelső magyar nyomtatványa. Ezen tudat azonban, amelyhez én, történelmi egybevetések s vizsgálatok folytán jutottam, tényleges vagy pozitív alapokon nyugvó majd akkor leend, ha Dévay ama művének egy ujszigeti nyomásu példánya valóban és tényleg előkerül. — Lásd: **Dévay Biró Mátyás** első magyar reformátor **életrajza és irodalmi művei**. Pest 1863. (voltaképen 1862) 108 stb. lapokon, és a Pompéry által szerkesztett „**Magyarország**“ című napi lap 1862-diki nyári tárcáját.

³⁾ Album academiae vitebergensis. Lipsiae. 1841. 201. 202. l. — Magyar történelmi tár. VI. Pest. 1859. 219 l.

resztül egyedül az új szigeti nyomda tünt fel, és amidőn egy-
pár év múlva ez is elenyészett, 17 évig tartott mélységes
hallgatás következett s miként korábban, úgy ezen időszak
alatt is, több magyar írók kénytelenek voltak az ő magyar
műveiket is, nagy alkalmatlansággal Bécsben és Krakkóban
nyomatni s onnan szállíttatni be a magyar hazába.

Legyen áldott tehát **Huszár Gál** emlékezte, aki meg-
törte végre Magyarországon a sokáig tartott szomorú hallga-
tást s 1558 tavaszán, mint **második született magyar nyom-
dász**, feltűnik Magyar-Óváron, és pedig egyszersmind mint az
ottani református gyülekezet lelkipásztora és iskolai kormány-
zója.

A nevezett évben jelent ugyanis meg Óváron, egy 24
negyedrév levélre terjedő egyházi beszédes könyv, ezen cím
alatt : „Az Ur Jézus Krisztusnak szent vacsorájáról, kinszen-
vedéséről és dicsőséges feltámadásáról való predikátiók.“
Ezen műnek tehát Huszár Gál, szerzője és nyomtatója is volt
egyszersmind. A latin nyelvű ajánló szózatban, melyet a ké-
sőbbben magyar királylány is lett Miksa főherceghez, Óvárnak
pedig éppen birtokosához intéz, ezt mondja a többiek közt :
„Nem fejezhetem ki eléggé e csekély lapon dicső hazánk és
nemzetünk nyomorult romlása és folytonos csapásai feletti
siralalmamat. E mi hazánkat és nemzetünket, amely pedig a
történelmet ismerő minden művelt emberek ítélete szerént, a
barbár népek betörései ellen folytonosan védő paizsuk volt a
nyugoti keresztyén népeknek, mily iszonyúan tépi szakgatja
most, nem csak a törökök dühössége, hanem a benső Anti-
krisztus vérengző dühöngése is. Bizonyára nyugodtabban
tűrnők a testi vészeket, ha nem kellene nélkülöznünk az Isten
ígéjéből meritett azon lelki vigasztalásokat, amelyektől, avégre
hogyan lelkestől testestől elveszszünk, egészen meg akarna
bennünket fosztani azon kéjenc főpapok serege, akik a sze-
gény Krisztusnál világi birodalmakat s a vallás és tudomány
fényes címei alatt, inkább a magok mint az Isten dicsőségét
keresik. Avégre hogy ezen nyomorúságokat, csekély erőmhöz
képest, némi részben én is enyhíthessem, királyi Felséged
előleges üdvözlése után, Felséged városában **Óváron** igen

nagy gonddal és költségekkel könyvnyomtató műhelyt állítottam fel. Hogy pedig itt milyen tudományu könyvek nyomtatnak, im az arról való rövid hitvallást, e három kis egyházi beszédben, amelyeken az egész keresztyén tudomány sarka megfordul, királyi Felséged tanácsosainak ítélte és bírálata alá terjesztem.“ stb. stb.⁴⁾

Mind ezen ünnepélyes szózatából, mind más nyilatkozataiból Huszár Gálnak nyilván van az, hogy ő a római katholicus főpapok iránt, határozott ellenséges indulattal és szenvedélyes gyűlölettel viseltetett, s bizonynyal ez vólt főoka annak, hogy néki a magyar hazában sohol nem vólt állandó maradása, egy helyről más helyre kellett bujdosnia; — szerte nézett s nem lelte honját a hazában! 1558. tavaszán még Óváron vólt amint láttuk, 1560. október közepén már fogságban ül Kassán, ahol egyideig mint református predikátor működött vólt, de Verántznak a nagy tekintélyü s tudományos egri püspöknek dühös üldözö haragját vonva magára, csak ugy szabadulhatott meg annak bosszuállása elől, hogy december 27-dikén, amidön épen Egerbe akarták titkon fogságra szállítani, a fellázadt nép erőszakkal kiszabadítá őt. A következő 1561-dik év őszén, sőt tavaszán már, Debrecenben találjuk őt, saját kifejezése szerint, mint kassai lelkipásztort és exult, azaz mint számkivetésben lévőt, bujdosót, — s egyuttal mint legelső debreceni nyomdászt. — Debrecenben vagy általában Erdélyben s az ahoz kapcsolt részekben, halála órájáig teljes nyugalomban maradhatott vólna Huszár Gál, mert ezen tájakon a reformátzió már győzelemre jutott. Ő azonban, ugy látszik szántszándékkal kereste a vészes pontokat, hogy azokon is hősi elszántsággal utat törhessen s győzelmet szerezhessen a reformátziónak. Az 1565-ik évi januárban, már Nagy Szombatból üzi őt el egy királyi parancs, ugy látszik egyenesen Oláh Miklós esztergomi érsek s más főpapok indítására;⁵⁾

⁴⁾ Huszár Gál ezen művének és nyomtatványának korunkban csak egyetlen egy példánya ösmeretes az t. i. amely a bécsi császári könyvtárban van. Ott használtam azt én is 1860. januárban s nem sokára részletesen megösmertetem irodalmunkban.

⁵⁾ *Stelezer*, Geschichtliche Darstellung der sehr merkwürdigen

1570. táján pedig Nyitra megyében, Komjátiban találjuk őt, mint papot és nyomdászt; s 1574 után, az eddig ösmert adatok szerint, sohol nincs többé biztos nyoma sokat hányatott életének s lankadatlan munkásságának.

De visszatérve már Huszár Gál debreceni működésére, minden kétségen túl van legelőször is az, hogy ő az 1561-dik évi december 13-dik napján Debrecenben volt; ezt bizonyítja a tiszántuli ref. egyházkerület levéltárában eredetiben meglévő azon okmány, amelyben Kereszterdi Arany Tamás a szentháromság tana ügyébeni tévelygéseit nyilván visszavonja, amely okmány alatt, nyomban Somogyi Péter pap püspök után, ott áll a „**Gál pap**“ azaz Huszár Gál neve is mint tanúé.⁶⁾ Amennyiben pedig az ügy, amelyről Huszár Gál, többekkel együtt ünnepélyesen bizonyoságot tesz, december 13-dika előtti időkre is visszamegy: már ebből önként következik, hogy ő korábban is Debrecenben volt. Nyilván van ez egyéb adatból is. Az Aran Tamás elleni nyilvános tanvita történetét ugyanis megírván Mélius egy külön önálló könyvben, amely 4-edrétben nyomtatva 21 ivre terjed, tehát elég terjedelmesnek mondható, — ezt a könyvet **Huszár Gál** nyomtatta ki itt **Debrecenben**, ezen cím alatt: **Az Aran Tamás hamis és eretnek tévelygésinek és egyéb sok tévelygéseknek**, melyek mostan az elfordult fejű emberek közt eláradtanak **meghamisítási**, a derék szentírásból és a régi szentírás magyarázó doktoroknak írásokból, a **debreceni tanítók** által, ki volt szent András napján és Karácson havának 1. 11. 12. 13 és 14 napján az egész keresztyéni gyülekezet előtt, Krisztus Urunk születése után ennyi esztendőben: 1561. Debrecőmbe nyomtatott 1562. Ezen könyvhöz az ajánló szózatot maga Huszár Gál írja s intézi azt Enyingi Török János és Török Ferenc Hunyad vármegyei örökös főispánokhoz és a debreceni keresztyén atyafiakhoz. Magasztalja itt Debrecent, mint a mennyei tudo-

Schicksale und Glaubenskämpfe der ev. kirchengemeinden in der königl. Freystadt **Tirnau**. Pest. 1870. 113. l. — Magyar protest. egyházi és iskolai Figyelmező. 1873. 414. l. stb.

⁶⁾ Lásd az okmányt egész terjedelemben közölve: Magyar. prot. egyh. iskolai Figyelmező 1873. 49—50 l.

mánynak mind a két magyar hazára ható világító lámpását, rajzolja az Arany Tamás által indított lelki háboruságot s a jövőre nézve is bátor küzdésre lelkesíti a debrecenieket és végre így szól: „Ezeket e mostani tévelygéseket, rendszerént minden megfajtásával im én kinyomtattam, és amint a ti lelkipásztoritoktól érdemlitek, az ti nevetek alatt adtam ki, hogy ennek munkatételében az én szolgálatomat is ajánlhatnám az ti ekklézsiátoknak. Vegyétek jó neven azért és éljetez ezzel az Urnak tiszteletire. Debretzönben irta 1562. esztendőben Februariusnak 14-dik napján, **Huszár Gál, a kassai lelkipásztor. Exul.** „Ezen ritka becses könyvet, már több évtizeddel ezelőtt ismertette irodalmunkban, a magyar régiségek nagy érdemű és tudós gyűjtője **Jankovics Miklós.**”) Jelenleg e könyvből csak négy példány létezését tudjuk, és ezek közül is csak egyetlenegy ép.)

Egyáltalában nem ezen könyvet kell azonban a legelső debreceni nyomtatványnak tartanunk, mert immár bizton tudjuk egy ilyen címűnek létezését: **A Krisztus közbejárásáról való predikátiók**, melyeket Melius Péter a döbröcöni lelkipásztor irt. Döbröcönbe nyomtatták 1561. Ennek ajánló levele, melyet „a magyarországi kereskedő és áros népekhez” maga Melius irt, Mindszent havának első napján kél. E könyvnek korunkra, eddigi tudomásunk szerint, csupán két példánya maradt fen. Minthogy pedig Meliusnak van még ennél is egy korábbi nyomtatott műve: **A szent Pál apostol levelének, melyet a Kollossabelieknek irt, predikátiók szerénti magyarázatja**, s minthogy ezen mű, melynek Melius által a debreceni tanácshoz intézett ajánló levele, Debrecenben, Püünköst havának első napján 1561-ben kél, — minthogy mondom ezen mű, a nyomtatási hely és év kitétele nélkül jelent ugyan meg, de nyilván a Huszár Gál betűit és nyomdai cimerét mutatja⁹⁾

⁷⁾ **A sociniánusok eredetéről**, Magyarországbán volt ekklézsiájokról stb. értekezik W. J. M. (Wadasi Jankovics Miklós.) 7. l. Külön nyomat a Tudományos Gyűjtemény 1829. évi folyamából.

⁸⁾ Huszár Gál debreceni nyomdászti működését legalaposabban s legterjedelmesebb rajzolja **Szabó Károly**: Századok. 1867. 146 stb. lapokon.

⁹⁾ A debreceni nyomdai cimer, 1561 s 1562-ről, amint azt egy-

ebből azt lehet következtetni, hogy hihetőleg ez is Debrecenben jelent meg s így ez volna eddigi tudomásunk szerint a legelső debreceni nyomtatvány, amely 8-adréttben husz ivre terjed s melynek korunkig csak egyetlenegy példánya maradt fenn.¹⁰⁾

Huszár Gál azonban, akiről amint láttuk, dönthetlen történeti tényként bizonyos az, hogy már 1561 őszén s 1562 elején Debrecenben mint nyomdatulajdonos és nyomdász működött, az említett 1562-dik év nyarán már nem volt Debrecenben, vagy legalább mint nyomdász nem működött itt. Ezen évi nyáron került ugyanis ki a debreceni sajtó alól, két terjedelmes, latin nyelvű nyomtatvány; az egyik az **egervölgyi fegyveres sereg, nemesség és egész nép**, a másik pedig a **debreceni ekklézsia és a többi azon vidéki ekklézsiák vallástétele**. Mindkettőben nemcsak a vallástétel, de a nyomtatás is betűről, betűre, ivről ivre ugyanaz, csupán a cím lap és egyik előszó különböző.¹¹⁾ Megjegyezhetjük, hogy azon egri püspök

kor Szabó Károly ur vala szives velem közölni (mert a legelső debreceni nyomtatványok Debrecenben niúcsenek meg): egy, felül keresztel ellátott horgony, melyet alul a horog felett két egymással átellenben lévő kéz szorít meg; a horgony pálcáján végig kigyó megy s fejét felül a keresztről hajtla le. Célzás a pusztán bujdosó Izrael rézkigyójára, s a Megváltó keresztfájára, vagyis a Krisztus általi váltság munkájára. — A XVI-dik század közepe táján, ilyen forma, de még sem épen ilyen volt. Baselben, a Frobenféle híres nyomda címre is.

¹⁰⁾ Báró Radák Istvánné ajándékából az Erdélyi muzeum könyvtárában van ez egyetlen példány, de ez is hiányos. — Az **Aran Tamás**-ról szóló debreceni nyomtatvány teljesen ép példányban van meg az Erdélyi muzeum könyvtárában. — Ezenkívül van még három csonka példány: Néh. Nagy Istv. Szalay Zsigmond és Nagy ajtai Kovács István könyvtárában. — A **Krisztus közbenjárásáról** szóló 1561-dik évi debreceni nyomtatvány az Erdélyi muzeum és néhai Nagy István könyvtárában van meg. Ez utóbbi aztán Nagy István könyvtárával együtt, List és Francke lipcei ó könyvkereskedők birtokába került akiknek 1870. évi árusorozatában már árultatik e könyv 10 tallérért. Oda van téve utána: „Le premier livre imprimé a Debresin.“ etc. Ezt jó lett volna a debreceni könyvtár számára megvennünk.

¹¹⁾ Az egyiknek címe ez:

Confessio catholica de praecipuis fidei articulis exhibita Sacratissimo et Catholico Romanorum Imperatori Ferdinando et filio suae Majestatis D. Regi Maximiliano, ab universo exercitu equitum et peditum

Veráncz, aki mint láttuk, Huszár Gált oly hévvel üldözte, épen ilyen üldözőjük volt, az egri és egervidéki már nagyszámu protestansoknak is; ezek tehát, a fentebb említett vallástételben, egy Ferdinand magyar királyhoz intézett ajánló szózat mellett, terjedelmesen előadják, hogy ők a tiszta keresztyén hit alapján állanak. E nyomtatványok címlapján világosan ott áll, hogy ezek Debrecenben, 1562-ben nyomattak. Mindkettő megvan a debreceni főiskola könyvtárában s még néhány helyütt hazánkban. Sokan hazai s épen debreceni tudósaink közül is, darab ideig úgy vélték, hogy ez volt a legelső debreceni nyomtatvány. Ezen véleményre részint az által vezetettek, mert nem ösmerték Huszár Gál fentemlített debreceni nyomtatványait, részint a hitvallások melletti ajánló szózatok azon pontjai által, amelyekben Mélius Péter, az ő debreceni lelkészársával Szegedi Gergelylyel együtt, s külön ismét nagyváradi lelkész Ceglédi György is, kéri az olvasót, hogy bocsásson meg a valóban temérdek sok sajtóhibákért, mert a dühös török Debrecenre rohanván, nem tudtak kellően a munkához látni, amelyet az egriek is több ízben siettettek; a nyomdász gondatlan és hanyag, a korrektor vagy javitnok rest és dologhoz nem értő volt, Mélius pedig nem vala otthon. Ceglédi György pedig azt is kiemeli, hogy a „nyomdászok ujoneságának” — kell különösen tulajdonítani a temérdek hibát, mert ugymond „ez az első mutatványa azok nyomdászati munkásságának.”¹²⁾ E pontnál már nem vették az

S. R. M. a nobilibus item et incolis totius vallis agrinae in nomine sanctae Trinitatis ad foedus Dei custodiendum juramento fidei copulatorum et decertantium pro vera fide et religione in Christo et scripturis sacris fundata. Anno 1562. Huic confessioni subscripserunt debrecien, et locorum vicinorum ecclesiae. Debrecini.

A másiknak címe ez:

Confessio ecclesiae debreciensis de praecipuis articulis et quaestionibus quibusdam necessariis ad consulendum turbatis conscientiiis exhibita, ut sit testimonium doctrinae et fidei contra calumniatores sanae doctrinae. — Ez már mindkettő meg van a debreceni főiskola könyvtárában, de oda sem nagyon régen került.

¹²⁾ „Primum enim speciem *exercitii eorum* in arte chalcographica hoc ediderunt.”

illető tudósok figyelembe, hogy itt nem általában a debreceni nyomdászatnak, hanem csupán az említett nyomtatványok körül forgolódott debreceni nyomdászoknak ujoncságáról vagyron szó, s e két szónak vagy eszmének összetévesztése szülte a fentemlitett balvéleményt. Egyébiránt megjegyezhetem, hogy az említett nyomtatványban, csakugyan temérdek sok a sajtó hiba, s a nálunk lévő példányok sok lapján, a nyomás oly olvadás kövér betűi és oly piszkos, mint az ugynevezett kefe levonatokon szokott lenni. Mindezek felett azonban egyáltalában nem csudálkozhatunk, ha a fentemlitett történeti körülmények mellett figyelembe vesszük, hogy a papir igen durva és hogy latin szöveggel kellett küzködniök az ujonc magyar nyomdászoknak; hapedig a nyomdába adott kézirat épen a Méliuszé volt, ami pedig nagyon valószínű, miután igen hihető, hogy ő fogalmazta a művet: akkor a debreceni nyomdászok tökéletesen mentve vannak, mert tudva van, hogy Méliusznak iszonyu rossz kézírása volt.¹³⁾

A következő 1563-dik évben már **Török Mihály** működik mint debreceni nyomdász;¹⁴⁾ betűi folyvást a mult évié, de papirja jó és nyomása tiszta, korrekt. Ő azonban a debreceni nyomdászat mezején egy évtizedig sem működhetett egészen, mert a városi jegyzőkönyvben 1571 tavaszán már mint elhunytól van róla szó.¹⁵⁾

Különös figyelemre méltó, hogy 1565-ben, a mely évnek mind előtte mind utána működött még **Török Mihály**, mint nyomdász Debrecenben, **Hofhalter Raphael** európai híri nyomdász is megjelenik és működik e városban! Vajjon mi-

¹³⁾ Ezt maga Beza nyíltan írja Meliusnak, 1570. jun. 18. hogy t. i. rossz írását alig tudta kibetűzni, s mulhatatlanul újból le kell azt íratni hogy sajtó alá adathassék. **Bezae** Epistolarum theolog. liber unus. Hanoviae 1697. pag. 161. — Zürichben is Bullinger és Simler sokat izzadtak a Melius rossz írásának olvasásában. **Böhl.** Confess. helvet. Vindobonae. 1866. pag. 119.

¹⁴⁾ Ő nyomja 1563-ban pl. Mélius Postilláit és Válogatott prédikációit.

¹⁵⁾ 1571. feria secunda post festum annunciationis Mariae (Martius 25-dike utáni hétfőn) intézkedik a tanács „de libris quondam pro debito Michaëlis Török defuncti typographi.“ etc.

ként történhetett ez? Vessünk egy rövid vizsgáló pillantást ezen kérdésre, mert ez, igen érdekes világot fog vetni mind általában hazai reformátzióink, mind pedig éppen a debreceni nyomdászat történetére is.

Hofhalter, eredeti néven **Skrzetaski**, egy lengyel nemesi család szülötte volt. Hazáját hihetően vallási üldöztetés miatt elhagyva, előbb Hollandba, azután Helvétziába Zürichbe vult, és külföldön kitünőleg megtanulta a nyomdászatot. 1556-ban, a felvett német álnév alatt már Bécsben működik mint nyomdász, itt működött ő folyvást, egészen az 1562-dik év végeig,¹⁶⁾ tehát még akkor is, amidőn már Debrecenben Huszár Gál és ő utána az újonc nyomdászok működének. De vajjon miféle csatornán jöhetett tehát ő Debrecenbe?

Hofhaltert méltán véli Denis, a bécsi nyomdászat történetének nagy tudományu írója, — az európai reformátusok titkos ügynökének. Kétségtelen tény ugyanis, hogy Hofhalter Raphael, bizalmas személyes ismeretségben, illetőleg barátságban és titkos vallásügyi összeköttetésben állott már Bécsben lakása alatt, mind a nyomdász és reformátor Huszár Gállal, mind Bullinger Henrik világhírű helvét reformátorral, akit a magyarok kiváló mértékben tiszteltek s aki szerzője volt az 1567-dik évi debreceni zsinatban ünnepélyesen bevett helvét hitvallásnak; bizalmas személyes ismeretségben volt továbbá mind Hofhalter mind Huszár Gál ezen Bullingernek fijával Henrikkel,¹⁷⁾ a ki Bécsben álnév alatt, az előtt pedig Witten-

¹⁶⁾ Denis, Wiens Buchdruckergeschichte bis 1560. Wien. 1782. XIV s köv. lapok.

¹⁷⁾ Azon nagy fontosságú történelmi becsü levélben, amelyet Huszár Gál 1557. októb. 26. Bécsből intéz Bullinger Henrikhez, ezt is mondja végül: „Alia, quae essent scribenda per me ad tuam pietatem, Henricus Bullingerus junior, **filius tuus**, egregiae indolis adolescens, nomine meo tibi referet.” Ebből nyilván van, hogy Huszár Gál személyesen társalgott a Bullinger fiával, annak több oly dolgokat elbeszélte az ifju magyar protestáns egyház ügyeiről, amiket a különben terjedelmes levélben meg nem irt; — nagyon hihető az is, hogy a Huszár Gál e levélét éppen maga a Bullinger fija, — akivel ő Hofhalternál találkozott Bécsben, — vitte haza atyjához. Ezt írja továbbá Huszár Gál: „Quidquid autem tua Charitas ad nos responderit, sua scripta mittat ad Rap-

bergben saját nevét viselve tanult, és pedig egyidőben Turi Pállal, a helvét irányu magyar reformátzió kitünő bajnokával, Károli Gáspárral a magyar bibliafordítóval, Szegedi Gergelyvel és Mélius Péterrel, akik mindketten debreceni papokká lőnek, és még több tekintélyes magyarokkal.¹⁸⁾ Részint közvetve, részint közvetlenül ilyen ösmeretségi s barátsági körhöz tartozván tehát Hofhalter, — nem esuda, ha ő, Bécsből eljöni kényszerülvén, magyar hazánkban s éppen Debrecenben is keresett és talált menedéket és működési tért; mert Debrecen, a helvét irányu reformátzióknak kétségenkívül leghatalmasabb központja s legerősebb védvára vala már ezen időben.

Hofhalter Raphael debreceni nyomdájából az 1565-dik évről két termék van főiskolánk könyvtárában, az egyik: Méliusznak a Sámuel és Királyok könyve felett irt magyarázata, csonkán; a másik: a Verböczy-féle hármastörvénykönyv magyar fordítása; — mindkettő ivrében s különösen az utóbbi, mely teljesen ép s gyönyörű fametszetekkel is díszeskedik, azon korbeli hazai nyomdászatunk valódi remekének tartható.

haelem **Hofhalter**, typographum viennensem. Ipse enim ea nobis administrabit.“ Ez ismét Huszár Gálnak Hofhalterrel való személyes és bizalmas ösmeretségét mutatja.

¹⁸⁾ Bullinger ezen fia 1534-ben született, 1553-ban már Strassburgba megy tanulni; 1555. októb. 1. így van beírva a wittenbergi egyetem anyakönyvébe: Henricus Bullingerus tigurinus, **filius clariss. viri Henrici Bulling.** Album acad. viteb. pag. 311. — Wittenbergből Bécsbe ment s itt tartózkodva s az egyetemen is tanulva, anyjának család nevét — Adlischweiler — viselte. Lásd: **Pestalozzi**, Heinrich Bullinger. Elberfeld. 1858. 480 l. — Meg nem állhatom, hogy ide ne jegyezzem, miszerént a wittenbergi egyetem anyakönyvében, éppen a fentemlitett 1555-dik évről, a többek közt, hazánkról a következő történelmi bejegyzés is áll: „Hac aestate turcicus Imperator Solymannus rediit ex Asia Bizantium, facta pace cum persis. Ideo et in **Hungaria** turci, qui in praesidiis sunt, saepius viciniam populati sunt et alicubi non paucos homines abduxerunt. **In loco quodam mater praelians, duos filios eripuit turcis, sed ei praelianti dextera praecisa est. Salvos tamen filios vivens et ipsa in patriam reduxit.**“ Tehát egy magyar anya, fegyverrel harcolva, viaskodva ragadta vissza a törököktől két fiát, s bár a hareban jobb karját levágták, gyermekeit mégis éppen haza vitte! — Dicső példája az édes anyai szeretetnek és a magyar női vitézségnek!

Az 1567-dik válságos évben ismét, vagy is folyvást Török Mihály nyomdász működik Debrecenben, és pedig nagy szorgalommal s kitünő sikerrel. Az ezen évben tartott, korszakot alkotó debreceni zsinatnak két terjedelmes vallástétele és egy törvénykönyve, mindhárom negyedrétfben, a Török Mihály nyomdájából került ki és pedig elég díszesen. Hofhalter Raphael pedig, ugyanesak ezidőben, Erdélyben Gyulafehérvárott működött, mint II. János királyi nyomdásza, és pedig most már mint tulbuzgó unitárius. A vallásos viták, ezidőben rendkívüli szenvedélyes pontra hágtak s mindenféle tért s így a tudomány, művészet s épen a nyomdászat terét is teljes elborítással és meghódítással fenyegették s eszerént nem csuda, ha Hofhalter is, a maga rajzolói s metszői művészetét arra használta fel, hogy egy, 1567-ben általa nyomott könyvben, boszszantó torzképekkel csufolta a szentháromság tanát. A régi jámbor református tudósok véleménye szerint, meg is lakolt érte, mert csakhamar ezután, megdőbbsentő hirtelen halállal nyomorultul veszett el.¹⁹⁾

Az irodalom, illetőleg a nyomdászat terén is rendkívül heves és utálatos lévén ez időben a vallási viszály, már II. János megparancsolá, hogy a felek tartózkodjanak a gyűlöletes és mérges gunyolódó iratok közreboesátásától. Erre azonban, különösen az unitáriusok semmit sem adtak, s így nem csuda, hogy midőn II. János halála után, 1571. május 25-kén **Báthori István** lett Erdély fejedelmévé, ennek egyik első gondja az volt, hogy a gyulafehérvári különben is állami nyomdát, az unitáriusoktól elvette, de egyszersmind Méliusznak és társainak is betiltotta a nyomda használatát.²⁰⁾ S valóban, nemcsak a 70-es évek legelején, de a 60-as évek végén is eltűnik a nyomda Debrecenből, sőt amint látszik, az egész

¹⁹⁾ „Dum horrendas et abominandas imagines in Sanctam Triadem ederet, singulari iudicio divino repente cecidit et miserabiliter extinctus est,” mondja **Benkö**, Transylvania. II. 326. — Maga a gunyolódó könyv: De falsa et vera Dei Patris, Filii et spiritus s. cognitione etc. etc. Albae Juliae. 1568. 4 r. ma már felettébb ritka. Kissé bővebben ösmerteti **Pray**, Index rariorum librorum. II. Budae, 1781. pag. 113.

²⁰⁾ Paksy Mihály írja ezt 1572. apr. 10. Heidelbergből Simmler zürichi tanárhoz. — Miscellanea tigurina. II. 1. Zürich. 1723. pag. 216.

magyar földön, Erdélyt ide folyvást nem értve, szomorú sorsban vólt a nyomdászati.

Méliusz Péter ugyanis 1569. ápril 27-dikén Debrecenben kelt s a fentemlitett idősb Bullinger Henrikhez intézett levelében, sürgetve kéri azt, hogy eszközölje ki Zürichben, egy vitás művének kinyomatását, mert a mi vidékünkön ugymond, nincsenek hűséges és tudós nyomdászok.²¹⁾ Még az előző évben pedig, azaz 1568-ban, Váradon jelenvén meg Méliusznak egy terjedelmesebb műve, melyben a Mennyei jelenéseket magyarázza: ennek az olvasókhöz intézett előszavában, megható érzéssel így panaszkodik: „Tudjátok, szerelmes atyámfiai, keresztyének, hogy miként az oskolák a prédikátorok fészkei, megromlanak ez nagy sok háborúság miatt, így az Isten a nyomtatást is, a mi országunkban megfogyatkoztatá, mert az fejedelmek, e földnek gazdagi, kik az ő kincsöket, aranyokat, sokan földben rökcentik, csak gyűtnek, takarnak; — ugyan sinak-rinak a nyomorult községek, úgy nyírják és nyuzzák és sarcoltatják őket.“ . . . „Hogy prédával elvegyed és úgy adjad alamizsnába, a nyomtatásra és oskolára; — nem szereti Isten eféle prédából gyűlt alamizsnát.“ . . . „Annálfogva, hogy ezek nem költik Isten tisztességére pénzőket, jó műszereket a szegény nyomtatók nem csinálhatnak. Ama Roszhalter Raphael penig (akinek t. i. lettek vólna jó műszerei) a szent háromságot megcsufolta, egyszer megégette, de mint Judás a pénzért elárulta, mert megfaragta és csufolta a szent háromságot, tudatlanul megvesztegette és visszaforgatta, akit meg ujonnan megemendaltam.“ Mondja tovább, kemény szemrehányással Méliusz, hogy a reformátzio előtt, tudtak a magyar főurak, nagy áldozatokat hozni a tiszta keresztyénséggel ellenkezésbe jött megromlott egyháznak, építették a zárdákat stb., most nem építik az iskolákat, — „és a szegény könyvnyomtatóknak is, sem házok sem jövedelmök!“

Első tekintetre nyilván van, hogy Méliusz, az idézett nagyfontosságu szavakban, nem csupán Debrecenről s annak

²¹⁾ „Cum autem desint docti et fideles typographi in regionibus nostris“ etc. etc. írja maga Méliusz.

vidékéről, hanem a mi egész országunkról szól, s nem csupán a debreceni, hanem sokkal inkább az egész magyarországi nyomdászat elhagyatott szomorú sorsát rajzolja. Midőn ő azt mondja, hogy a szegény könyvnyomtatóknak sem házik sem jövedelmök, azzal csak azt fejezi ki, amit a szegény bujdosóra nézve mond ezen régi szép magyar példabeszéd: „hátán háza, kebelében kenyere“; azaz sem állandó nyugalmas lakhelye, sem biztos jövedelemforrása nincs. S valóban minden kétségen túl van, hogy a XVI-dik században a magyarországi nyomdáknak legnagyobb része szükséggel küzdő és sokat hányatott vándor nyomda volt. A nyomdászoknak egy helyről más helyre kellett költözniök, vándorolniök, hogy élhessenek, épen úgy mint egykor, sőt még ma is, a magyar színészek legnagyobb részének. Gondoljuk el, hogy hajdan egyenesen öszve volt kötve a nyomdászattal a könyvkötés és könyvkereskedés is, és nemcsak az iskolai, hanem mindenféle kész könyvet helyébe kellett vinni a vevőnek s járni a könyvekkel országszerte vásárokról vásárokra; — sőt, hogy úgy mondjam kényszerült a nyomda önmaga felkeresni, még az írókat, pártfogókat és védelmezőket is. Egy szóval: darab ideig nem volt Magyarországon egykét oly központ sem, amely egy nyomdászati és könyvkereskedési üzletnek biztos, szilárd és állandó települ és védpaizsul szolgálhatott volna. Erdély sorsa kedvezőbb volt e tekintetben, mert ott, a magyar nyomdászatot a nemzeti fejedelmek, a nem magyart pedig a kedvező helyzetű szászok kitünő mértékben biztosíthatták.

Darab ideig nem volt a nyomdászat Debrecenben sem a város által biztosítva és mint közintézet megszilárdítva. Ezt, már csak a fent elsorolt tényekből is következtetni lehet.

Bizonynyal magán és vándor nyomda volt a **Huszár Gálé**, ilyen volt a **Török Mihályé**, **Hofhalter Rafaelé**, a néhány évi teljes szünet után 1573. táján fellépett **Komlós Andrásé**, ennek utódaé **Hofhalter Rudolfé**, aki Rafaelnek fia vala és magát **Typographus tigurinus** — azaz zürichi nyomdásznak nevezi, hihetően azért, mert ott tanulta a nyomdászatot s az ottani nyomdász társulatnak volt bekebelezett tagja. Magán nyomda volt a XVI-dik század végén a kevés ideig

működött **Csáktornyai Jánosé** s ennek utódáé, a **Lipsiai Rhéda Pálé**. Ennek halálával azonban, az ő két fiját, **Pált** és **Pétert**, az 1620-ik évi mártzius 23-kán, már tanács végzés állítja a nyomda élére; ez azonban, csekély véleményem szerint inkább hatósági felügyelet, mint egyenes birtoklási jog alapján történt, mert csak tízévvvel később, az 1630. február 23-diki tanács végzés folytán becsülik meg hivatalosan az elhunyt t. i. **Rhéda Péter** nyomdász házát, nyomdászai műszereit és a már elkopott betűket s a tanács, bizonyos tartozás fejében, a házat a nyomdával együtt magának foglalja le.²²⁾ A minthogy már három év múlva, t. i. 1633. ápril 13-kán **Fodorik Menyhért** nyomdász 737 frt letétele s határozott szerződés mellett veszi által a nyomdászat „méltóságos tisztét,” a mint ezt, a szerződés igen szépen és jellemzően kifejezi. Ezen szerződés értelmében a város minden évben megvizsgáltatta a nyomdát. Az 1663-ik évi ily vizsgálat után **Karanesi Györgynek** lön átadva a nyomdai ház a műszerekkel együtt. Karanesi után, a XVII-dik század végeig **Rozsnyai János, Töltési István** és **Kassai Pál** nyomdászok tűnnek fel. Közülök Töltési Istvánról, a debreceni egyházmegye jegyzőkönyvében, azon érdekes bejegyzést találjuk, hogy őt a debreceni főbíró fogságra vettette azon az okon, mert Posaházi Jánosnak Coccejus

²²⁾ Typographi olim Petri Rhedae **domus** per arbitros aestimata est ad florenos 300; instrumenta typographica ad florenos 150; characteres jam triti ad florenos 50. Pro debito flor 250. **domum** senatus inhihet. Sed postmodum excontata relicta typographi de quarta matrimoniali, **domum unacum typographia senatus pro se vindicavit.** 1630. februarius 23-diki végzés ez, amely tehát azt mutatná, hogy bizonyos tartozás fejében, **ekkor** lett a typographia a város tulajdonává. Mindezek mellett .s, részemről még nem tartom teljesen tisztába hozott-nak a nyomda és város közötti hajdani viszonyt. Anyi bizonyos, hogy én a XVI-dik század folyamán, legkisebb nyomát sem vettem észre annak hogy a nyomda a város tulajdona lett volna, mert hiszen ellenkezik is ez, nem csak a Melius fent idézett panaszos nyilatkozatával, de azzal is pl. hogy Török Mihály már 1564-ben ezt nyomtatja egyik műve címlapjára: Debrecini, editum ex officina **Michaelis Török**; 1593-ban Csáktornyai János is így szól: **Typis Joannis Czaktornyai.** Ez egyik sem oda mutat, hogy a nyomda a városé lett volna, legalább még ekkor.

és Cartesius ellen írott műveit ki merete nyomtatni. Ezt a debreceni bíró, kétségenkívül a fentemlitett szerződés értelmében tette, melyszerént különösen theologiai művet, a városi tanács és helybeli lelkészek előleges tudta és beleegyezése nélkül nyomtatni nem volt szabad. A debreceni egyházmegyei lelkészeknek 1685. június 26-diki zsinata azonban, kieszközlé, a fogságra jutott nyomdász szabadon bocsáttatását. Töltési után **Kassai Pál** majd **Vince György** áll a nyomda élén, a múlt század kezdete tájáig, amidőn az 1704-dik évi október 21-dik napján, a II. Rákóczy Ferenc szabadság harci mozgalmi folytán egy nagy német sereg telepszik le Debrecen alatt a Tőczó melletti mezőben. A lakosok, a Rákóczy hadiparancsa folytán elhagyván a várost, a németek kedvökre pusztíthattak s el is pusztították mind a főiskolai könyvtárat, mind pedig a városi nyomdát. Az elrejtett betűket feltalálván, azokat tollakkal, porral, gazzal s mindenféle szemettel összekeverték, s nem csak épen ott ahol feltalálták, hanem utcákon mezőkön és táborhelyeken szétszórták. Elpusztítottak mindenféle nyomdai műszerek. A sáros-pataki nyomda betűi és műszerei is, amelyek a háborus idők miatt itt voltak elrejtve, hasonló sorsra jutottak.

Természetes, hogy ily gyászos korszak után csak a városi tanács buzgósa és áldozatkészsége állítható és szerelhető fel újból a nyomdát amelynek élén, jelen századunk elejéig **Miskóczy Ferenc, Viski Pál, Margitai János, Kálai Gergely, Margitai István, Huszti Riskó Sámuel, Szigeti Mihály,** — a jelen század elejétől annak közepéig pedig, **Csáthy György, Tóth Ferenc, Tóth Lajos, és Tóth Endre** állának, — míg nem végre jött a legújabb korszak amely egyfelől a város előjáróinak a nemzeti művelődés, tudomány és irodalom iránti nemes buzgalmát és áldozatkészségét hirdeti a nyomdának kellő felszerelése által, másfelől bizonyágot tesz, e derék intézet élén jelenleg álló szakértő ügyvezető **Fries József** urnak kitünő képességeiről és szorgalmáról is. Egy másik debreceni nyomdának néhány évvel ezelőtti létrejötté és fenállása pedig, nem csak a vállalkozási szellemnek, hanem e város és vidéke műveltségének is öröndetes emelkedését hirdeti.

Mindezeket a legközelebbi századokról s az újabb idők-
ből, egyáltalában nem azért említém fel, mintha én teljes törté-
nelmet és szabatos nyomdászti sorozatot legtávolabbról s
csak néhány vonásban is akartam volna adni, — ez jobb idők
és szerencsésebb emberek feladata leendő; — az én célom ez
uttal csak a debrecen városi nyomdászat őskori kárpitjának
némi szellőztetése vala.

Több mint háromszáz éve tehát már, mióta a nyomdá-
szat fenáll és működik Debrecenben! Jelenleg mintegy 118
nyomdával dicselkedhetik a két magyar haza; de e 118
nyomda közül egyetlen egy sincs amelyik oly vészes korszakok-
ban, oly súlyos körülmények között s oly huzamos időn ke-
resztül oly folytonosan szolgált volna a magyar nemzeti nyelv,
magyar nemzeti műveltség és tudományosság s az ezzel sok
időn keresztül egybeolvadva volt magyar protestantismus
ügyének, mint szolgált a debreceni nyomda. Voltak évtizedek
örökre gyászos emlékezetűek hazánk szabadságának történe-
tében, a melyeknek sötét és viharos folyama alatt, az Erdélyen
kívüli magyar hazában, a magyar nyelv s a magyar protestantis-
mus érdekeinek szolgáló nyomda, nem volt már másutt, csak
Debrecenben, és ez nem győzhetvén a nyomor és vész idején is
folytonosan működött magyar protestáns írók műveit világra
boesátani, nagy messze külföldön Amsterdamban, Utrechtben
Frankfurtban, Leidenben, Zürichben, Bazelben, Strassburg-
ban, Oppenheimban, Hernbornban, Hanauban, Jénában, Lip-
csében, Boroszlóban, Halleban, Wittenbergben és több más
külföldi városokban nyomattak a szegény magyar protestáns
írók tiszta magyar művei is!

Azt azonban, hogy a debrecen városi nyomda azon szol-
gálatot tehette a magyar irodalom ügyének, amelyet tett, ki-
tűnő mértékben e város hajdani előjáróinak lehet köszönni,
mert ha az ő bölcsességek, tekintélyök, vallás és nemzetiség
iránti buzgó hűségök és áldozatkészségök nem ápolták és nem
védelmezték volna e nyomdát, éppen úgy elenyészett volna ez is,
mint elenyésztek több magyar protestáns társai.

Századok folyamán keresztül fenállott tehát a debrecen

városi nyomda, és pedig gyakorta mint világító torony, a multak viharos tengerén élet halál közt hanykódó dicső magyar nyelv és irodalom felett! Fenállott, és álljon is fen, az igazság és szabadság szolgálatában álló minden többi nyomdákkal együtt az élet és a sors mindenféle változásai között!

Részemről erősen hiszem, hogy a nyomdászat mai szervezetén, a végzetetlen tökélyesbülésre rendelt emberi elme, nagyszerű változtatásokat fog tenni s különösen a betűszedés rendkívül fárasztó gépies munkája, nem valami Kliegl féle, hanem annál sokkal gyökeresebb találmány által fog lényegesen egyszerűbbé és könnyebbé, sőt mostani mivoltában mintegy feleslegessé tétetni. Bármilyen reformok s meglepő új találmányok jöjjenek is azonban létre az emberi művelődés mezején, maga a nyomdászat lényege, t. i. az emberi gondolatoknak minél többek látása elé való terjesztése és ennek nemes művészete, mindenütt ott, ahol azt egyszer megösmerték, élni fog minden időben és minden körülmények között s a valódi szabadság és igaz műveltség javára éljen is; mind e világnak mind az időknek végeiglen!

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

FELKÖSZÖNTŐ BESZÉD

IRTA ÉS ELMONDOTTA:

OLÁH KÁROLY

A „DEBRECZEN” SZERKESZTŐJE

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ÜNNEPELT FÉRFIAK!

Már eddig is meggyőződhattetek arról, hogy e mai ünnepély nemesak külsőleg fényes, hanem belső jelentőségében is nagyszerű.

A külsőségek, melyek az irányotokban nyilvánuló rokonszenv és elismerés tolmácsolására szolgálnak, inkább csak jelzik, mint kifejezik az affeletti közörömet, hogy isten megengedte nektek: e nagy napot megérni.

A mai ünnepélynek **belbecse** azonban sokkal értékesebb e külső jelvényeknél, — melyek pedig már magokban is gyönyöröztetve ragadják a lelket. . . .

Ti átéltetek egy időszakot, amely **nemzeti művelődésünk történetének épen egyik legtündöklőbb részét** képezi.

És átéltétek azt **épen azon pályán**, mely a tudományosság s általában a művelődés előhaladására nemesak nagymérvű befolyást gyakorolt, hanem valósággal **nélkülözhetlen tényező** vala!

Átéltétek azt, mint a nyomdászat **edzett munkásai**.

Ti félszázadon át hordoztátok össze a főveny-szemeket, melyek a művelődés roppant épületét összeilleszték s megalkották.

Ti közvetítettétek a **nemzeti tudományos műveltség szellemének világrajöttét**, nyilvánosságra jutását.

— És pedig mit érne a gyertya világa: ha az véka alá volna rejtve? —

Ti a köz- és magánviszonyokból kifolyó **örömnnek és gyásznak** — mindig véresverítéssel áldozva s mindig forró érzellemmel eltelve, — félszázadon át valátok **tolmácsai**!

Pedig, mily nagyszerűek valának a nemzet és e város örömei — s mily óriásiak voltak fájdalmai is ez időszak alatt?! —

És ti edzett hősökként kibírtátok félszázadon át mind a megrendítő örömet, mind a leverő gyászt!

Áldott legyen érte az Ur neve! —

Ime, a **munka**, a **kitartás**, a **szorgalom elismerése**!

A mivelődés angyala készített számotokra babérkoszorút!

Ime, e **város elöljárósága**, — mely a nemzeti mivelődés küzdelmeiben mindig előljárt a nemzet jobbjai közt; —

Ime, **kartársaitok** — kik rövidebb-hosszabb ideig együtt végezték veletek a fontos munkát, mely most megkoszorúztatik; —

Ime, e **diszes közönség** — mely tudja méltányolni a munka-, a szellemi és anyagi küzdelem becsét: —

Mind — mind, **lelkeseülve ismerik el érdemeiteket**, s mindnyájan áldást kívánnak továbbra is reátok!

— S engemet — a sajtó egyik igénytelen szellemi munkását ért a szerencse, hogy **az elismerés nyilvános jelvényeiül** átadjam nektek e serlegeket, melyeket pályatársaitok nyújtanak — ez örömnépély örökemlékeiül!

Elismerés rejlik ez emlékekben úgy reátok, mint általában a sajtó munkásaira nézve!

Igyátok e serlegekből az élet elevenítő italát, a gyönyörűítő nedvét; s az általatok közvetített mivelődés aknáiból csergedezzen serlegetekbe a **jólét kiapadhatlan forrása**!

Éljetek sokáig boldogul!

RÖGTÖNZÖTT

ALKALMI KÖLTEMÉNY.

Rohan az **Idő örök** folyása,
S a **Történetnek** nincs megállása,
S a **véges** elme, e **végetlenben**
Csak a **Má-t** láthatja a jelenben.

De ám **Kadmos** addig gondolkozott
Hogy **gondolatja testté** változott,
S ez által **ma** láthatunk is sokat,
Sok ezeréves gondolatokat.

A **betű** e test! de hatalma rég,
Csak kicsiny körre szorítkozhaték
Mig nem dicső **Guttenberg** eljöve,
S a **betű** hatalma nagygyá növe.

Ő találta fel a **nyomdát, sajtót,**
S a gondolatnak tárt tágas ajtót,
Ma több **tan** repül szét **egy nap** alatt,
Mint azelőtt **egyzredév** alatt.

Debreczen a mint ezt észrevette,
Azonnal **Könyvnyomdát** építtete,
Hogy édes **nyelvünkön** a dicső **tan,**
Terjedhessen **ezerszerre** jobban.

Annak immár elmúlt négyszázadja,
Hogy e **nyomda** ránk áldását adja. —
Zengjünk hát dalt azoknak üdvére,
Kik nyomdászok itt már Ötven éve.

Csontos Ferencz s László Lajos, ketten
Részeltetvők ez isteni kegyben,
Kik Ötven év örömét fájdalmát
Kinyomtatták annyi éveken át.

Hány kegyes hív énekel azokból,
A millió sok szép zsoltárokból,
A melyeket ők kinyomtattanak,
S nyelvünkön hét országra szóllanak.

Ti vénék! kik megöregedtetek,
 Im ez ünnep vagyon ti érttetek.
 Áldás legyen — míg éltek — rajtatok
 És szép hír-név — ha majd meghaltatok!

Adja Isten a mindent tehető,
 Hogy **Fries József**—ki most ügyvezető—,
 Adjon néktek még sok olyan munkát,
 — Mely dicsőít — még sok éveken át.

BALKÁNYI SZABÓ LAJOS.

ALKALMI KÖLTEMÉNY.

Rajta! Vigan zengedezzen
 A dalárok éneke:
 A mai nap Debreczenben
 A *tudomány* ünnepe!

Rajta! Fel! Bort a pohárba, —
 A mely éltet, lelkesít:
Diadalünnep van már ma!
 Törjön a kedv egekig!

S a közöröm víg zajában
 Szólaljon meg a zene;
 Hadd ragyogjon dallamában
 A *munkának* sikere!

S koszorúnak fonjuk egybe
 Víg kedélyünk gyöngyeit,
 E koszorú hadd jelezze
 E nap szép emlékeit!

S ünnepelteinknek adjuk
 Ezt elismerésjelül;
 — Néha, ha borongna napjuk —
 Kedvök ettől felderül!

* * *

Rajta! Rajta! Fel, munkára:
 A sajtó diadalára
 Rögtönözzünk műnyomást!
 Meglett a fáradság ára,

Ha sikerül; mert utána
 Majd iszunk nagy áldomást.

A szedés kész! A keretbe,
 A hasábot hirtelen be!
 Így ni! a papírt ide!
 Most legott szoritsuk egybe!
 A kerék járjon fel és le,
 Gyorsan, gyorsan, izibe! . . .

Megvan! . . . Ime, tessék nézni!
 . . . A nyomás' melegét érzi
 Még ugyan egy keveset;
 De azért nem rosszul néz ki . . .

A gondviselés intézi
 Munkánk': kész a versezet.

Rajta! Megy most már javában!
 Egy . . . kettő! Csak hamarjában!
 Hadd izzadjon homlokunk.
 . . Egy, kettő, tíz kész példány van;
 Gyors a sajtó, így sorjában
 Akármennyit nyomhatunk!

Szép a munka! . . . A nagy isten
 Keze is segite itten . . .
 Áldott legyen szent neve! . . .
 Ott tündöklék másodizben
 Rajta, tiszta arany színben
Guttenbergnek szellemé!

OLÁH KÁROLY.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár